

וכל העם רואים את הקולות

א. מה נשאר מההרהר?

כפי שהזכרנו לעיל (עמ' 327-330), מעמד הר סיני הוא שיא פסגתה של העלייה האנושית במעלות הקדושה, כמו גם שיא ההתגלות הא-להית לבני אנוש. התורה מתפעמת מגודל המעמד: "הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו? השמע עם קול א-להים מדבר מתוך האש... ויחיה?" (דברים ד, לב-לג). בהמשך אומר משה לבני ישראל: "פנים בפנים דיבר ה' עמכם בהר מתוך האש" (שם ה, ג), ועל כן מצווה התורה: "השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחורב" (דברים ד, ט-י).

גם חז"ל כתרו למעמד הר סיני כתרים רבים: "בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו שישים ריבוא של מלאכי השרת, וכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים..." (שבת פח, ע"א). וגם: "ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן" (שם קמו, ע"א). גם הראשונים הרבו לדבר בשבח המעמד. כך הרמב"ם: "המעמד ההוא הגדול שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו, והטענה המביאה לידי אמת" (אגרת תימן),¹ וכך הרמב"ן: "ויהיו הם עצמם נביאים" (שמות יט, ט), וריה"ל בכוזרי: "הוא [משה] הביא את כל העם אל מעמד הר סיני, למען יראו בעיניהם איש כפי יכולתו את האור אשר ראה הוא" (כוזרי ב, י). אשר על כן אומרים אנו בהגדה של פסח: "אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה - דיינו".²

במאמרים קודמים עסקנו בהיבטים שונים של המעמד האדיר הזה; בהיבטים הקשורים בהתעלות העם עצמו בהכנתו למעמד, כגון "ויסעו מרפידים... ויחנו במדבר" (שמות יט, ב) - "בתשובה... במי שמשים עצמו כמדבר, במי שמונע עצמו מכל מעדנים" (מכילתא דרשב"י שם), וכגון מידת האחדות, כמו שעולה מן הפסוק "ויחן שם ישראל" (שמות יט, ב) - "נעשו אגודה אחת" (תנחומא ישן יתרו, טו), וכמובן הקדמת נעשה לנשמע (כד, ז). דיברנו גם על הדרגות העליונות שנכפו על העם באתערותא דלעילא, כגון "ויתיצבו בתחתית ההר" (יט, יז) - "מלמד שכפה עליהם הקב"ה הר כגיגית" (רש"י שם, ע"פ הגמרא בשבת פח, ע"א). וגם על העובדה ש"פסקה

¹ סוף פרק א. באגרות הרמב"ם הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' קלב.

² על חשיבות המעמד גם לולי קבלת התורה, הרחבתי בעיוני מועדים הגדה של פסח, עמ' 265.

זוהמתן³, שהוזכרה לעיל. במאמר זה נדון במדרגה אחת שעדיין לא עסקנו בה: "וכל העם רואים את הקולות" (שמות כ, טו). מה פשרו של ביטוי זה, שלכאורה סותר את כללי הטבע הבסיסיים, שכן בדרך כלל קולות שומעים, ולא רואים.

בטרם נפנה לגופה של סוגיה נדגיש, שאין אנו עוסקים רק בבעיה של אירוע היסטורי שהתרחש בעבר. אכן, מעמד הר סיני היה אירוע ממשי שהתרחש לפני שלושת אלפים שלוש מאות שלושים ושלוש שנים⁴, אבל עיצומו של יום על כל דרגותיו טעון במדרגות הללו עד עצם היום הזה. גם אם דרגות ומעלות אלו הן בבחינת "בכח" ולא "בפועל", נקל לעובד ה' להתחבר לאתגרים הללו בהתקדש החג גם בזמננו אנו. כשם שביום כיפור נסלח לכל עדת בני על חטא העגל וכך בכל שנה חוזרת הכפרה על עצמה, "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, ל), כי "עיצומו של יום מכפר" (שבועות יג, ע"א), כך גם מעמד הר סיני חוזר על עצמו בכל שנה ושנה. לעיל (עמ' 330 ועמ' 338) הבאנו את דברי רמח"ל: "כל אור גדול שמאיר... בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו מעין האור הראשון" (דרך ה' ח"ד פ"ז, אות ו).

כך כתב רבי צדוק על הפסוק וכל העם רואים [בלשון הווה] את הקולות, וירא העם וינעו: "לכאורה הב' תיבות 'וירא העם' הוא כמיותר, כי כבר נאמר וכל העם רואים?! וגם לשון 'רואים' הוא לשון הווה, 'וירא העם' הוא לשון עבר? אמנם יש לומר, שכל העם רואים הוא באמת לשון הווה, לרמז על כל הדורות שכל נפשות ישראל יש בכוחם בכל זמן לראות בנפשם את הקולות... כי לשון 'כל העם רואים' יורה, שלדורי דורות נקלט בנפשות ישראל ראיית הקולות" (פרי צדיק במדבר, שבועות אות טז, עמ' 50). וכך הסביר מדוע "הכל מודים בעצרת דבעינן נמי 'לכם': "שיהיה ה'לכם' בקדושה, כי הוא יום שניתנה בו תורה ומתעורר בכל שנה שיכול לבטל שאור שבעיסה ויהיה ה'לכם' נמי בקדושה" (שם, עמ' 37).⁵

³ עיין עיוני פרשה שמות, עמ' 121 ואילך; עיוני מועדים ח"ג הגש"פ, עמ' 265; לעיל עמ' 312.
⁴ מתן תורה התרחש בשנת ב'תמ"ח [2,448] לבריאה, שנת הדפסת הספר הזה, ה'תשפ"א [5,781] לבריאה - היא בדיוק 3,333 שנים אחרי מתן תורה.

⁵ את הרעיון הזה, שבכל שנה יש התעוררות של מצב קדושה השייך לזמן המסוים, מיישם ר' צדוק גם על "תיקון ליל שבועות", וכן כתב: "זוה בלילה שקודם שבא זמן מתן תורה בכל שנה יכול האדם לזכות לזה שיוקבעו הדברי תורה בלב כמו שזכו ישראל אז בלילה שקודם מתן תורה... ובכל שנה כשבא הלילה שקודם זמן מתן תורה יכולים לזכות להיראה ותורה שבעל פה להרגיש האור בדברי תורה. ולכך צריכין להיות נעורין..." (שם אות ב, עמ' 34). וכדברים האלה כתב בשם משמואל (שבועות תרע"ב, במדבר עמ' כב) לגבי ספירת העומר.

הרב דסלר מציין, שיסוד זה קשור ל"זמן" באופן כללי: "כבר ביארנו, שלא למזכרת אנו חוגגים את המועדים, אלא חוזרים אנו בהם [במועדים] לתוכנם המקורי לאותה קדושת הזמן שנשפעת גם עכשיו כבעת ההיא. אמר מו"ר⁶ כי לא הזמן עובר על האדם, אלא האדם נוסע בתוך הזמן, למשל, בשבת הראשונה כאילו נקבעה תחנה ששמה שבת, ובכל שבוע מגיע האדם לאותה תחנה עצמה. ממש אותה השפעת קדושה עצמה של שבת בראשית. וכן במועדים, בכל שנה ושנה מגיע אדם לתחנת גאולת מצרים, אשר בזמן ההוא אפשר להשיג השפעת הגילוי של חרות - זמן חרותנו ממש" (מכתב מאליהו ח"ב, עמ' 21).

וכן כתב לגבי שבועות: "כבר ביארנו לעיל שאין הזמן עובר על האדם, אלא שהאדם נוסע בתוך הזמן. נמצא שבכל שבועות מגיעים אנו לאותה קדושת הזמן ממש שהיתה לאבותינו בשעת קבלת תורה. יוצא אפוא, שבשבועות עלינו לחזור ולקבל את התורה ממש, כי זמן מתן תורה הוא גם עבורנו" (שם, עמ' 28-29).⁷

לכן, למרות האמור, "במשוך היובל המה יעלו בהר", וכולם עולים בהר לרבות טמאים ובעלי מומים (מכילתא דרשב"י) - אל תשאל "מה נשאר מההר?". אמנם הר סיני הגשמי נשאר שם וכולם עולים בו, כי "במשוך היובל" פקעה קדושתו, אבל קדושת ההר חיה ונושמת בלב כל יהודי. המעמד וההר שולחים מסרים של התעלות קדושה ומתן תורה, לכל איש ישראל באשר הוא, בכל זמן ובכל מקום. "נתקע תלמוד תורה בלבן, והיו למדים ולא היו משכחין" (שיר השירים רבה א, יד).

ב. רואים - מבינים את הקולות

פירוש פשוט להיגר הקשה-להבנה "רואים את הקולות", עולה מהבנה מחודשת במילה "רואים". השורש רא"ה משמש בלשוננו בעיקר לפעולת הבטה והסתכלות הקשורה לעיניים. אכן, כך ברוב המקרים. אולם בלשון המקרא, בלשון חז"ל וגם בלשון ימינו משמש הפועל "ראה" גם למובן של הבין, הפנים וקיבל,

⁶ הרב צבי הירש ברוידא זצ"ל מקלם, תרכ"ה - תרע"ג. איש תנועת המוסר וראש ישיבת קלם, בן אחיו וחתנו של ה'סבא מקלם'. כמעט כל גדולי המוסר והמשגיחים בדור שאחריו היו תלמידיו.
⁷ יש לציין, שהתנועה הסיבובית אינה במישור [בעל שני ממדים], שבה חוזרים לאותה נקודה ממש, אלא תנועה סיבובית במרחב [בעל שלושה ממדים], דהיינו שמגיעים לאותה תחנה, אבל במקום גבוה יותר [כמו בקפיץ]. בכל שנה בחג השבועות ישנה השפעה של מתן תורה, אבל בכל שנה אדם נמצא במעמד אחר, אחרי שבמשך השנה שעברה עשה כבדת-דרך בעבודת ה' והתעלה בשטחים שונים. שבועות של שנה מסוימת - אסור שיהיה במדרגה של שבועות בשנה הקודמת, והוא משמש מקפצה לשבועות בשנה הבאה, שיהיה ברמה גבוהה יותר.

כאשר הפעולה אינה נתפסת כשייכת למישור הגשמי ונובעת מהעין, אלא פעולה השייכת להבנה ולהסכמה, ושייכת יותר למוח או ללב.

בחומש תורה שלמה⁸ מביא בשם רבינו מיוחס: "רואים את הקולות" - מבינים את הקולות, וכן 'וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב' (בראשית כח, ו), 'וירא יעקב את פני לבן' (שם לא, ב), 'וירא כי לא יכול לו' (שם לב, כו), 'ראה אנכי נותן לפניכם' (דברים יא, כו), וכן דרך המקרא. ברור שבכל המקראות הללו הראייה אינה בעיניים אלא בשכל, כלומר הבנה.

על פי זה שמעתי ליישב קושיה חזקה על יצחק אבינו. הכתוב מספר "ויהי כי ארכו לו [ליצחק] שם [בגרר] הימים, וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון, וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו" (בראשית כו, ח). רש"י: "ראהו משמש מיטתו" (שם). ורבים ראו כן תמהו, הא כיצד שימש יצחק עם אשתו לעיני כל חי? ובאמת הרא"ם מקשה על רש"י, מנין לו ששימש, אולי נראה רק מחבק ומנשק [ואכן כך פירש האלשיך שם]? אך לבד שגם זה לא דרך צניעות, כתב הנצי"ב: "את רבקה אשתו - ענייני צחוק המיוחדים לאשה, ולא נפל ספק אולי מצחק עם אחותו" (העמק דבר, שם). שמעתי לתרץ, ש"וישקף" כאן כמו "וירא", אין הכוונה בעיני הבשר אלא בהבנה.⁹ אבימלך ראה שיצחק סוגר את החלון.¹⁰ וכך הבין שיצחק מתכוון לשמש עם רבקה, ומזה הסיק שהיא אשתו.

גם הרמב"ם הגדיר: "ולזה תמצא לשון העברי תעשה השגת חוש אחד במקום השגת חוש אחר. אמר 'ראו דבר ה', כמו 'שמעו דבר ה', כי המכוון השיגו ענין דברו, כן 'ראה ריח בני' כאלו אמר 'הריח ריח בני', כי המכוון השגת ריחו [תבין, תדמיין את הריח של בני]. ולפי זה נאמר 'וכל העם רואים את הקולות ואת

⁸ פרשת יתרו, פרק כו, אות תלד בהערות, סוף עמ' קלז.

⁹ כעין זה כתב בפירוש הכתב והקבלה, אלא שלדעתו גם רש"י התכוון לומר שראה בפועל חיבוק ונישוק, ומד שכתב שראהו משמש, "לא כיון על הראייה החושית אבל על הראייה השכלית, כמו 'לבי ראה הרבה חכמה' (קהלת א, טז), ומן השעשועים שפט בדעתו על המעשה".

¹⁰ היפך ההבנה שהחלון היה פתוח ובעד הפתח ראה אבימלך את התשמיש. וראה בפירוש ר"ח פלטיאל, שאמנם לא התייחס ללשון "וירא", אך כתב: "וא"ת והיאך ראהו והא אמרינן אסור לאדם לשמש מטתו ביום, וי"ל דבית אפל מותר. וא"ת אם היה הבית אפל היאך ראהו, י"ל הבין לפי שהיה החלון סגור". וכן בהדר זקנים שם: "עוד י"ל סגר החלון... ואבימלך חשב בדעתו שלא לחנם סגר החלון אם לא בשביל תשמיש והיינו בעד החלון כלומר החלון שהיתה סגורה הבין אבימלך ששמש מטתו כי אין דרך לסגור החלון ביום". ובעמר נקא לרבי עובדיה מברטנורא: "שהשקיף שהיה סגור חלונו והבין כי היה רוצה לשמש מטתו, כי חלילה שהיה משמש במקום שיוכלו לראותו משם", וכ"כ עוד פרשנים רבים. תודה לעורך על התוספות.

הלפידים'. עם היות המאמר ההוא ג"כ מראה נבואה [ראייה רוחנית]... (מורה נבוכים א, מו). וכן כתב ר"ע ספורנו: "רואים את הקולות - כמו זלבי ראה הרבה חכמה' (קהלת א, טז), התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסובלם [=העם הבין שלא יוכל לסבול את קול ה']".

את הנבואה "רואה" הנביא בחזון: "אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתוודע בחלום אדבר בו" (במדבר יב, ו), ולכן הוא נקרא "רואה", כמו שאמר שמואל "אנכי הרואה" (שמואל א' ט, יט) או "חווה", כמו שפינה אמציה המלך את עמוס "חווה לך ברח" (עמוס ז, יב). מה ובמה רואה הנביא וחווה החווה? לא מדובר בראיית עיניים, אלא בראייה רוחנית, שמשכנה במוח ובלב - "וביד הנביאים אדמה" (הושע יב, יא).

בלשון הזוהר רווח מאוד הביטוי "תא חזי" - בא וראה, המשמש תחליף ל"תא שמע" - בא ושמע - המצוי בגמרא. ופשוט שגם שם הכוונה היא: בא ולמד, בא והבן. והגמרא האומרת "איזהו חכם? הרואה את הנולד" (תמיד לב, ע"א) אינה מכוונת לראייה גשמית אלא להתבוננות בשכל. וכן מקובל בדברי חז"ל לציין "רואה אני את דברי..." כשהכוונה לראייה רוחנית, שדברי החכם הנדון מתקבלים על הדעת ומתיישבים על הלב יותר מאשר דברי החולקים עליו. כך מצינו: "רואה אני את דברי רבי אליעזר מדברי רבי יהושע" (שקלים ד, ז); "רואה אני את דברי אדמו"ן" (כתובות יג, ג); "רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך" (אבות ב, ט); "רואה אני שהדברים קל וחומר" (כריתות ג, ט), ועוד. הדברים נכונים גם בלשון ימינו. אף אנו משתמשים בפועל "ראה" כדי לציין הבנה והסכמה, כגון בביטויים: "נראה לי", "דבריך נראים" [או: "דבריך אינם נראים"], "נראה שיחול שינוי ב...", וכיו"ב.

לכן בפשט "וכל העם רואים את הקולות" פירושו: העם הבין את דברי ה', הסכים להם, קיבל אותם והפנים אותם. אכן, פירוש זה תואם יותר את פירוש רש"י, שראו את הקולות "היוצאים מפי הגבורה", דהיינו עשרת הדברים. הרמב"ן מקשה עליו כמה קושיות, ומסקנתו: "והנכון בעיני בפרשה ובסידור הענין, כי זכר העם רואים את הקולות... ויאמרו אל משה' היה קודם מתן תורה... כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור". לשיטת הרמב"ן, קצת קשה להסביר את המילה 'ראו' במשמעות של 'הבינו', כי לא מדובר על קולות של דיבור אלא על קולות של הופעת שכינה כללית.¹¹

¹¹ במאמר זה לא נכנסנו לבאר את המחלוקת בין רש"י לרמב"ן בשאלה על אלו קולות מדובר.

ג. רואים את הנראה ושומעים את הנשמע

חבר פרשנים תירצו את שאלתנו, כיצד אפשר לראות קולות, ע"י הסבר דקדוקי. לפעמים מופיע בפסוק פועל אחד לשני שמות, כאשר הפועל מתייחס רק לשם אחד, ולשם השני צריך פועל אחר שאינו מופיע בפסוק. כך מובא בשם אבן עזרא: "רואים את הקולות - כמו 'ותחמרה בחמר ובזפת' (שמות ב, ג), שהיה לו לומר 'ותחמרה בחמר ותזפתה בזפת', אלא לשון אחד תספיק לשניהם".¹² דהיינו, רובנו לא שם לב לכך שהפועל 'ותחמרה' מתאר רק את מה שיוכבד עשתה עם החמר, אבל עם הזפת עשתה משהו אחר, שלא נאמרה בפסוק כלל - "ותזפתה". אלא, הפועל "ותחמרה" משרת גם את פעולת הזיפות שנעשתה בזפת. גם כאן, בני ישראל שמעו את הנשמע וראו את הנראה; הפועל "רואים" משרת את הנראה, והפועל "שומעים" המתייחס אל הקולות - חסר, ובמקומו נמשך הפועל "רואים" גם לקולות.

זוהי כנראה שיטתו של רבי ישמעאל במכילתא: "רואין הנראה ושומעין הנשמע", ובגירסה אחרת, מפורטת יותר: "רואין את הנראה, כגון הלפידים, ושומעים את הנשמע, כגון קולות ורעמים. דברי רבי ישמעאל".¹³ ולזה כיוון רשב"ם, הפשטן: "רואים את הקולות - הברד והאבנים, כדכתיב 'קולות א-להים וברד'". כנראה כוונתם לתופעות היוצרות הן אפקטים קוליים והן אפקטים שניתן לראותם. כידוע, תופעה אקלימית אחת - התפרקות חשמל סטטי הנמצא בעננים, מתגלה לתודעה שלנו הן בחוש הראיה - בברקים, והן בחוש השמיעה - הרעמים.¹⁴ לדבר כזה כיוון הכתוב באומרו "וכל העם רואים את הקולות", ופירש רבי ישמעאל: רואים את הנראה - לפידים, דהיינו אש וברקים, ושומעים את הקולות - שופרות ורעמים. ואולי תופעה פשוטה הרבה יותר - את המציאות של מפל מים גדול, גם רואים וגם שומעים. וכן בילקוט המכירי: "מה מים יורדים בקולות [ששומעים] וברקים [שרואים], שנאמר 'קול ה' על המים'".

וכן כתב בספר מנחה בלולה:¹⁵ "רואים את הקולות ואת הלפידים - לפידים בחוש ראות, וקולות בחוש השמע. ודרך הפסוק להחליף החושים". עד כאן דבריו

¹² דברי ראב"ע אלו אינם מצויים בפירוש אבן עזרא שלפנינו, ומובאים בתורה שלמה יתרו עמ' קלז, אות תלב בשם מקור חיים שמביא פירוש זה בשם אבן עזרא.

¹³ מובא בתורה שלמה שם, אות תל.

¹⁴ כיון שמהירות גלי האור מהירה ממהירות גלי הקול, אנו רואים את הברק לפני שמיעת הרעמים, אע"פ שמקור התופעות בקוסמוס בשמים ממעל, הוא אחד.

¹⁵ ר' אברהם מנחם יעקב הכהן רפאפורט (סביב ה'ר"ף - ה'שנ"ו בערך), רב ומדקדק באיטליה.

הם כפי שהבאנו לעיל, אבל בהמשך דבריו הוא מוליך להסבר אחר לגמרי, וכך הדוגמאות שהביא: "ראה ריח בני, 'ומתוק האור לראות', זה לפי שיש חוש משותף לכל החושים". כאן כתוב דבר אחר לגמרי ממה שכתב בתחילת דבריו. בתחילה כתב שרואים דברים שנראים ושומעים קולות, אבל בהמשך כתב שיש חוש משותף לכל החושים, ובזה נדון להלן.

ד. "כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד" - אמונה

המקור לדבריו ה"מחודשים" של ה'מנחה בלולה' הוא בפירוש אבן עזרא, שכתב: "רואים את הקולות - כבר פירשתי טעם רואים את הקולות, כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד..." לפני שננסה להסביר יסוד זה, נביא דוגמאות נוספות מלשון המקרא, בהם יש ערבוב חושים: א. "ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'" (בראשית כז, כז) - כידוע, ריח מריחים ולא רואים. ב. "מתוק האור וטוב לעינים" (קהלת יא, ז) - אור רואים ולא טועמים. אמנם יתכן שיש כאן דימוי, כמו "מתוקה שנת העובד" (שם ה, יא). ג. "ראו דבר ה'" (ירמיהו ב, לא) - לכאורה דבר ה' שומעים ולא רואים, כמו הקולות שבמעמד הר סיני.

נראה שיש לפרש את דברי אבן עזרא ע"י הקדמת דבריו של רש"ר הירש על פסוקנו: "בפסוק יט נאמר: 'אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם'. הידיעה הוודאית, שמפי אדם מסוים יצא הדבר, מתקבלת רק בדרך תחושת העין ותחושת האוזן הבאות כאחת. בעיניים עצומות נוכל אמנם לקבוע את הכיוון הכללי, שממנו הגיע הקול לאזננו, אולם לא נוכל לקבוע בדיוק את הנקודה, ולכן אף לא את האדם המסוים שממנו יצא הקול. רק העין תמצא את נקודת המוצא של הקול. וכן גם כאן. העם ראה את הקולות שכוונו אליו, יחד עם לפידי הברק. הוא ראה, כי הדיבור הגיע אליו מאותו המקום שממנו האירו הברקים, ומשם ראה גם את קול השופר. והרי זה מובנו המילולי של 'אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם'" (רש"ר הירש, שמות כ, טו).

רש"ר הירש מדבר מן הסתם על דברים הגיוניים שהשכל תופס אותם. הוא מציין כי ידיעה ודאית אינה יכולה להתבסס על חוש אחד בלבד. לבד מן הדוגמא שהביא, על חוש הראיה המסייע לחוש השמיעה בהבנה ובידיעה מיהו הדובר, ישנן דוגמאות רבות נוספות. אנו מכירים תופעות אחרות של חקיינים אשר משמיעים קולות לא להם, של בני אדם אחרים, בעלי חיים, מכונות וכדו', ובהיעדר חוש הראיה או המישוש, אנו טועים לגמרי בהבנת הנשמע לאזננו. גם

על חוש הראיה כשהוא לעצמו אי אפשר לסמוך; תופעה של 'פֶּאָטָה מוֹרְגָנָה', בה אדם ההולך במדבר זמן רב, רואה מעיין מים חיים, כשבאמת אין לא מעין ולא מים [וגם לא חיים]. טייסים הטסים מעל הים עלולים לאבד את הידיעה הנכונה על כיוון הים שאותו הם רואים בעיניהם, כאשר המכשירים מציינים דבר אחר ["וֹרְטִיגוֹ"], וכל אחד מאיתנו מכיר תענועי דמיון והבנה, בהם רואים דברים לא נכונים, או אפשרות לראות תמונה בשתי תפיסות שונות.¹⁶

כך גם לגבי שלושת החושים האחרים - המישוש, הריח והטעם. לא קשה לתאר מצבים בהם חושים אלו יכולים להטעות את האדם. לעתים, לא טעות של מה בכך, אלא טעות נוראה, ממש כמעט הפך המציאות האמיתית. ועדיין לא הבאנו בחשבון שכל החושים תלויים באיברי הגוף, וכולנו מודעים למגבלותיהם של אברים אלו. אחוז גבוה של בני האדם נזקק למשקפיים. מה נכון בעולם? מה שהם רואים בעין רגילה או בעיני המשקפיים? והאם אדם מצונן יכול לסמוך על חוש הריח שלו? בודאי שלא! גם מחלות אוזניים, כאבים בחלל הפה או חולי בכל הגוף עשויים לעוות את הבנתנו והשגתנו על מה שמתרחש בעולם.

ייתכן שבגלל הדברים האלה קראו חכמים לעולם שלנו "עלמא דשקרא", כי ממש לא בטוח שמה שאנו חווים ומרגישים, זו האמת הצרופה, אמת לאמתה. אין אנו סוברים כאותה כת יוונית שכפרה במציאות באופן גורף, אבל להטיל ספק במה שמורגש בחושינו, על כל פנים להטיל ספק בדיוק של החושים שלנו, לא רק שיש מקום, אלא יש גם הכרח.

אכן, ישנם דברים שאותם אנו חווים ומרגישים שלא באמצעות החושים. יש דברים שהם אקסיומה,¹⁷ אמת ראשונית מורגשת בפנים הויתו של האדם, שעליה ובה אין לו כל ספק, על אף שלא ראה או שמע, לא הריח, מישש או טעם. על כל אלה כבר אמרנו שאין לסמוך מבחינת האמת הפילוסופית. יש מקום אחד שבו מתחברים כל החושים וכל ההרגשות, ואדם יודע ומכיר בפשטות שהדבר אמת, אמת לאמתה. נראה של'תחושה' הזו קוראים 'אמונה'.

¹⁶ למשל: ציור של גביע נראה במבט שני כשני פרצופים המביטים זה בזה, ותמונה של מדרגות עולות הופכת במיקוד שונה לתמונה של מדרגות יורדות [הדוגמאות מובנות וממחישות למי שראה בעבר תמונה כזו].

¹⁷ 'אקסיומה' היא מוסכמה, הנחת יסוד, שאי אפשר או שאין צורך להוכיח אותה שכן היא מובנת מאליה. למשל: בין שתי נקודות עובר קו ישר אחד בלבד [האקסיומה הראשונה של אוקלידס].

האמונה היא הכרה שמעבר לחושים ומעבר לספיקות ולטעויות. נכון שבכך האמונה היא רגש סובייקטיבי-אישי, שאי אפשר להעבירו לזולת [כמו למשל הוכחה שכלית המבוססת על החושים], אבל האדם המאמין יודע בכל חושיו שאמונתו אמת. כאן יש תוספת על דברי רש"ר הירש שחוש הראיה מסייע לחוש השמיעה. זו כוונת אבע"ז: "כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד", וזה פשר הביטוי "וכל העם רואים את הקולות". האם ראו? האם שמעו? לא! הם 'שמעו-ראו' גם יחד - "רואים את הקולות", דהיינו האמינו באמונת אומן!

ברור, שפירוש זה ל"וכל העם רואים את הקולות", מקביל לדרגות אחרות של בני ישראל במעמד הר סיני. כך פירש בעל משך חכמה את דברי הגמרא "כפה עליהם הר כגיגית" (שבת פח, ע"א); לא כאיום והפחדה, אלא העלאתם לדרגת אמונה פשוטה: "פירוש, שנראה להם כבוד ה' בהקיץ, ובהתגלות נפלאה עד כי ממש בטלה בחירתם הטבעית ויצאה נשמתם מהשגת כבוד ה', והיו מוכרחים כמלאכים בלא הבדל, וראו כי כל הנבראים תלוי רק בקבלת התורה" (משך חכמה שמות יט, יז). כעין זה כתב גם מהר"ל: "כי לכך כפה עליהם ההר כגיגית מפני שכל מעשה בראשית תלויים בקבלת התורה, שכשם שברא השם יתברך כל מעשה בראשית ונתן לכל אחד טבעו אשר יהיה נוהג עליו, כך ראוי שיהיה לאדם השכלי הנהגה שכלית. ודבר זה הוא תורת האדם אשר התורה היא הנהגתו השכלית כמו שהתבאר למעלה, ולפיכך היה נתינת התורה על ידי הכרח" (תפארת ישראל, פרק לב). הכרח פירושו שאין בחירה חופשית, כי הכל ברור ללא צל של ספק.

מובן, שדרגה זו מקבילה גם לנאמר "בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמה. ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן" (שבת קמו, ע"א), וחזרתן למצב של אדם הראשון. על מצב זה נאמר "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם" (תהלים פב, ו), וכמו שהבאנו בתחילת המאמר ובמראי המקומות שם.

ה. רואים את הטבע ש"התלבש" על עשרה מאמרות

כיון שהזכרנו את מעלת בני ישראל במעמד הר סיני שפסקה זוהמתן, דהיינו שחזרו למעמד אדם הראשון לפני החטא, ניתן להבין פשט אחר, מיוחד, בעניין "רואים את הקולות". פירוש זה מבוסס על עניין האור הגנוז. "א"ר אלעזר, אור שברא הקב"ה ביום הראשון, אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנזו מהם..." (חגיגה יב, ע"א). מה ראו באור הגנוז, שלא רואים באור החילופי שלנו? מן הסתם

ראו שהכל א-להות, ו"לית אתר דפני מיניה כלל" (תיקוני זוהר תיקון עב, דף צא, ע"ב), ושהטבע הוא רק מכסה לאור הא-להי ולניצוץ הא-להי שבו, שנותן לו זכות קיום.

הסבר הענין הוא ע"פ דברי חז"ל "כנגד עשרה מאמרות נברא העולם, הי ניהו? ויאמר א-להים" [שבפרשת הבריאה] תשעה הוו? 'בראשית' [ברא א-להים את השמים ואת הארץ] נמי מאמר הוא" (ראש השנה לב, ע"א). רק שיש לדעת, שדבר ה', דהיינו עשרת המאמרות שבהם נברא העולם, לא היו אירוע חד פעמי אלא "לעולם ה' דברך ניצב בשמים" (תהלים קיט, פט). אדמו"ר הזקן בעל התניא מביא את פירוש הבעש"ט לפסוק: "כי דברך שאמרת 'יהי רקיע בתוך המים', תיבות ואותיות אלו הן ניצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים, ומלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם, כדכתיב 'ודבר א-להינו יקום לעולם' (ישעיהו מ, ח), 'ודבריו חיים וקיימים לעד' (ברכות ק"ש של שחרית), כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן, היו כל השמים אין ואפס ממש והיו כלא היו כלל" (תניא, שער הייחוד והאמונה, פ"א).

וכן כתב החפץ חיים לגבי האדם: "ידוע, דכל אדם יש לו רמ"ח איברים ושס"ה גידים רוחניים, שעליהם מלובשים הרמ"ח איברים והשס"ה גידים. כמו שנאמר 'עור ובשר תלבישני, ובעצמות וגידים תשוככני' (איוב י, יא), הרי שהזכיר הכתוב עור ובשר וגידים ועצמות, ולא קראם רק בשם לבוש וסכך. ואת מי תלביש אם לא לנפש אשר בקרבו" (הקדמה לשמירת הלשון). וכמו שבאדם יש גוף, אבל מה שמחיייה אותו היא הנפש, כך בכל דבר בעולם יש גוף הנראה לעין-כל, ויש ניצוץ א-להי - "נשמה נסתרת" - המחיייה אותו.

ועל זה דרשו את הפסוק "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (דברים ח, ג), שהאדם חי ממוצא פי ה' שבתוך הלחם. כי אותו כח דיבור של הקב"ה שניצב לעולם בשמים, וטמון בכל החפצים בעולם, הוא המזון לנשמה¹⁸. "עיקר האכילה הוא להוסיף ולהכניס בקרב האדם את מוצא פי ה' שבמאכלים, ומכאן כל חיותו של האדם. וזה היה ניכר באכילת המן, שלא היתה בו שום שביעה גופנית..."¹⁹ ועל זה דרשו את הפסוק "רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף" (תהלים קז, ה); אדם חושב שהוא רעב או צמא - זה ממש לא נכון; הנפש שלו רואה את הניצוץ הא-להי שעטוף באוכל הגשמי.²⁰ על פני השטח

¹⁸ מובא בשם משמואל יתרו תרע"ד, עמ' רסב, בשם ליקוטי תורה מהאר"י ז"ל.
¹⁹ בשם הרב חרל"פ, מובא בעיטורי תורה, דברים עמ' 62. ועיין לעיל עמ' 246 ואילך.
²⁰ עיין בספרי עיוני מועדים ח"א, שיחות לראש השנה וליום הכיפורים, עמ' 25-26.

נראה שהבטן הגשמית רעבה ללחם, אבל באמת הנפש רעבה לדבר ה' שבתוך הלחם, שהוא הוא הנותן חיות לאדם.

הרעיון שהבריאה לא היתה אירוע חד-פעמי, אלא היא דיבור מתמשך של הקב"ה, נמצא כבר בדברי אנשי כנסת הגדולה שיסדו מטבע של תפילה: "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור (תהלים קלו, ז) 'לעושה אורים גדולים'" (ברכת יוצר אור). וכך ביאר ריה"ל: "שאינן ענין הבריאה דומה לענין המלאכה, כי האומן כשהוא עושה למשל ריחיים וילך לו, יכולים הריחיים לפעול גם בלעדיו. אולם הבורא יתברך בורא האיברים, ונותן להם כח וממשיך להם חיוניות בכל רגע ורגע, ואילו היו מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו גם [=אפילו] רגע אחד, היה נפסד העולם כולו" (כוזרי ג, יא).

ר' חיים מוולוז'ין מאריך מאוד בהסבר העניין: "אבל הוא ית"ש כמו בעת בריאת העולמות... כן מאז כל יום וכל רגע ממש כל כח מציאותם וסדרם וקיומם תלוי רק במה שהוא ית"ש משפיע בהם ברצונו יתברך כל רגע כח ושפעת אור חדש... וכמו שיסדו אנשי כנסת הגדולה: 'המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית'... היינו תמיד ממש כל רגע. וראייתם מפורשת: 'כאמור לעושה אורים גדולים', שלא אמר 'עשה' אלא עושה" (נפש החיים שער א, פרק ב).²¹

וכך כתב הרמב"ם בתחילת הלכות יסודי התורה: "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו", וגם ביסוד הראשון מי"ג עיקרי האמונה: "הוא עילת מציאות הנמצאים כולם, בו קיום מציאותם וממנו קיומם" (הקדמה לפרק חלק). ובעקבותיו רמח"ל: "כל איש מישראל צריך שיאמין וידע שיש שם מצוי ראשון קדמון ונצחי, והוא שהמציא וממציא כל מה שנמצא במציאות" (דרך ה' א, א, א). לא רק המציא בעבר, אלא גם ממציא בהווה.

לפי כל האמור לעיל, שמא ניתן לפרש, שדרגת בני ישראל במעמד הר סיני "וכל העם רואים את הקולות" היא, שבני ישראל הועלו לדרגת אדם הראשון לפני החטא, שראה באור הגנוז שכל המציאות היא דבר ה' - ניצוץ א-להי שמחיה את כל הטבע. וכל מה שנראה לעיני הבשר שלנו, במציאות, אינו אלא לבוש גשמי שהתלבש על דבר ה' המחיה אותו. בני ישראל ראו את הקולות, את עשרת

²¹ ונראה שזו כוונת המשך הכתוב "כי לעולם חסדו", שחסד זה של הבריאה נמשך לעולם, בכל עת ובכל שעה [הערת העורך].

המאמרות שבהם ברא הקב"ה את העולם, והוא ממשיך לברוא אותו גם כיום. "רואים את הקולות" פירושו אפוא, "שויתי ה' לנגדי תמיד", ולדעת ש"אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם, ואתה מחיה את כולם" (נחמיה ט, ו), וכל מה שאנו מכירים ויודעים הם הקולות של הבורא, שעליהם "התלבשה" הבריאה שאנו רואים.

ו. רואין ושומעין הנראה

בניגוד לדברי רבי ישמעאל במכילתא שהובאה לעיל, שפירש "רואין הנראה ושומעין הנשמע", מובא שם: "רבי עקיבא אומר, רואין ושומעין הנראה. רואין דבר של אש יוצא פי הגבורה ונחצב על הלוחות, שנאמר 'קול ה' חוצב להבות אש' (תהלים כט, ז)".²² בשיטה זו ש"רואים את הקולות" הוא נס, הלכו רוב הפרשנים, החל בתנאים וכלה בראשונים ובאחרונים. במכילתא דרשב"י נאמר "בנוהג שבעולם, מה שאי אפשר לראות את הקול, אבל כאן ראו את הקולות ואת הלפידים, כשם שראו את הלפידים כך ראו את הקולות". וכן בפרקי דרבי אליעזר: "ר"א אומר, מדבר אדם עם חבירו, הוא נראה וקולו לא נראה. ישראל שמעו קולו של הקב"ה, וראו את הקול יוצא מפי הגבורה וברקים ורעמים, שנאמר 'וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים'" (פרק מא). וכן במדרש שמואל: "בר קפרא אומר, עשה הקב"ה את שאינו נראה [קולות] - נראה, ואין שאינו שומע ["האבן הזאת תהיה לי לעדה"] - שומע, ואת שאינו מדבר [אתונו של בלעם] - מדבר" (פרק ט).

גם חלק מן הראשונים הסבירו, שהיה כאן מעשה ניסים, שהקול היה נראה. בפירוש הדר זקנים מבעלי התוספות כאן: "רואים את הקולות" - היאך רואים קולות? תריץ, שאני קולו של הקב"ה שהוא אש, כדכתיב 'קול ה' חוצב להבות אש', ומתוך כך רואין את הקולות אשר יוצאות מפיו וחוזרות ונחלקות בלוחות". ובתורה שלמה מובא בשם רב סעדיה גאון כעין זה: "כי האותיות ביוצאם מן הפה ויפקידם ויניחם באויר פלחוהו כפלח ונתחדש ממנו דמויות מכוונות מבוארות, כנגד כח כל אות מהן. הלא תראה במתן תורה הוריד ה' יתעלה על ההר אש גדולה... נראתה דמותו בענן כדבר היוצא מחרט ומחוגה יש לו נענוע [=לקול היתה תנועה נראית], וראו העם הדיבור ודמות האותיות, שנאמר 'וכל העם רואים את הקולות'. והנה תראה האנוש ידבר ביום קר ביציאת האור מהפה יחתוך באויר, ויתחרט בו דמות כדמות האותיות".

²² רוב המקורות שבפרק זה נלקחו מתורה שלמה של הרב כשר, פרשת יתרו, פרק כ, תלא-תלג.

וכן כתב הנצי"ב: "רואים את הקולות ואת הלפידים - כפירוש רש"י היוצאין מפי הגבורה, ר"ל לא בקולות של רעמים שבא עם הברקים מיירי [כמו שהוסבר לעיל], אלא בקול של עשרת הדברות²³ שהיה קול ה' בכח ובהדר, ובקול יצאו ניצוצות אש ולפידים כמו אותיות הדיבור, והעם ראו את האותיות..." (העמק דבר שמות כ, טו).

וכן כתב הכלי יקר: "שכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא, מיד נתגשם אותו דיבור, והיה בו כל כך ממשות עד שהיו רואין באויר כל האותיות פורחות וכאילו היה הכל כתוב לפניהם. וראיה לזה ממה שנאמר (תהלים לג, ו) 'בדבר ה' שמים נעשו' וגו', הרי שכל דיבור שיוצא מפי הקדוש ברוך הוא בורא בריאה חדשה, וכן לאחר היצירה אמרו (חגיגה יד, ע"א) שמכל דיבור שיוצא מפי הקדוש ברוך הוא נברא מלאך..." דהיינו, לא רק הבריאה נבראה בעשרה מאמרות, אלא גם בעשרת הדברות נבראו דברים ממשיים שהיה אפשר לראותם - אותיות הדיבור, וזהו "וכל העם רואים את הקולות".

וכן הסביר רבי צדוק: "איתא בגמרא (שבת פא, ע"ב)... שעל כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא היו קושרים לו שני כתרים...²⁴ אחד כנגד 'נעשה' ואחד כנגד 'נשמע'. היינו 'נעשה' פירוש שיהיו כל כלי הגוף מוכנים לבחינת העשיה... ו'נשמע' מוסב על כלי הנפש שיהיו מוכנים לבחינת נשמע שהוא ענין שמיעה והבנה בלב... וכמו כן כל דיבור בפני עצמו היה לו שני כתרים, היינו גם כן התכללות כל המדות בגוף ונפש של הדיבור... והגוף של הדיבור המה גופי אותיות בפועל הוא בחינת 'נעשה' של הדיבור. ועל זה מרמז רש"י ז"ל שהיה ממש להדיבור והיה נראה כמו שנאמר 'וכל העם רואים', כדאיתא בזוהר חדש (פרשת יתרו) שלא היו שומעים הדברות כי היו הדברות מנשקים בפיהם בלחישתה, רק היו רואים צורות האותיות דאתגליפו בחשוכא..." (פרי צדיק במדבר, שבועות, אות יד).

מה שהיה נראה לחז"ל ולראשונים כנס ופלא, נראה היום לכאורה כמעט טבע ומנהגו של עולם. התופעה של המרת גלי קול לגלי אור, דהיינו השמעת דברים הגורמים לפעולות שאפשר לראותן, היא כיום חזון נפרץ.²⁵ זוהי כעין בחינה של

²³ בניגוד לשיטת הרמב"ן.

²⁴ ופירש רש"י: "לדיבור שהיה בו ממש ונראה, כדכתיב 'וכל העם רואים את הקולות'."

²⁵ לחלק גדול מהאנשים יש במכונית תוכנת 'וייז', שאומרים לה' בקול לאן חפצים להגיע, ומיד מופיעים על הצג נתונים שנראים לעין [שלא לדבר על עצם ההמצאה של ההדרכה בדבר הדרך הקצרה ביותר ליעד], וכן מכשיר טלפון שאומרים לו עם מי רוצים לדבר, והוא מחייג ומראה על הצג את השם והמספר המבוקשים, ובמכשירים חדשניים יותר - גם את תמונתו של האדם

קול שהופך למראה, כמו שחז"ל הסבירו לגבי "וכל העם רואים את הקולות". מה ששם היה בודאי נס שלא מעלמא הדין, מתקבל היום כתופעה טבעית.

ז. שם משמואל: שמיעה - הקול בא, דיבור - הקול הולך

האדמו"ר מסוכוצ'וב נכנס לעומק המחלוקת בין רש"י לרמב"ן שהוזכרה לעיל (עמ' 379) על אלו קולות מדבר הפסוק. תוך כדי דיון מעמיק בשאלותיו של הרמב"ן על רש"י ותירוץ, הוא שואל שאלה נוספת. לפי הגמרא: "רבי יוסי סבר... בתלתא [יום שלישי, ג' בסיון] אמר להו מצוות הגבלה ["הגבל את ההר"], בארבעה עבוד פרישה [מנשותיהם]. ורבנן סברי... בארבעה [יום רביעי שהוא ג' בסיון] אמר להו הגבלה, בחמישי עבוד פרישה" (שבת פז, ע"א) - שואל האדמו"ר: "למה מצוות הגבלה בג' ופרישה בד', אף שבעשייה [בביצוע בפועל] - פרישה [מהנשים ג' ימים] קודמת, שהתחילה תכף אחר הציווי, וההגבלה [ריחוק מההר] נראה שהתחילה ביום מתן תורה?"²⁶

האדמו"ר מצטט מדרש: "שני דברים שאלו ישראל מלפני הקדוש ברוך הוא, שיראו כבודו וישמעו קולו, והיו רואין את כבודו ושומעין את קולו" (שמות רבה כט, ג). הוא מסביר את המדרש ע"פ הגדרה בכח השמיעה והראיה: "והנה ידוע שחוש השמיעה וחוש הראיה משונים זה מזה, שחוש השמיעה הוא שהקול בא ומכה על תוף האוזן והיא התקרבות המדבר אל מקבל הדיבור, וחוש הראיה הוא היפוך, שמהרואה יוצאין קווי ראות ומכים על הדבר הנראה... ועל כן כששמעון שומע קולו של ראובן, הוא התקרבות ראובן לשמעון, אבל כששמעון רואה את ראובן הוא התקרבות שמעון אל ראובן. והוא כעין החילוקים שבין 'ויקר' ל'ויקרא', שביאר כ"ק אבי אדמו"ר זצ"ל "ה' ש'ויקר' הנאמר בבלעם הוא שהדיבור בא אליו בעודו בפחיתותו... אבל 'ויקרא' הוא שקראוהו להתקרב הלום ולהתעלות לקראת הדיבור, ש'ויקר' הוא בבחינת שמיעה, אבל 'ויקרא' הוא בבחינת ראייה". ואולי גם

המבוקש. כמו כן ישנם שערים הנפתחים ונסגרים בהשמעת קול, והם "מסוגלים" לזהות את בעלי הקולות שרק עבורם ייפתחו השערים.

²⁶ במקומות רבים מדבר השם משמואל על ההבדלים בין מצוות "פרישה" למצוות "הגבלה", כגון: פרשת יתרו, שנת תרע"ב, ד"ה ולפי מה שנתבאר, עמ' רמז; ובכרך במדבר, שבועות: שנת תרע"א, ד"ה בש"ס שבת, עמ' מח; שנת תרע"ג, ד"ה וי"ל, עמ' נו; שנת תרע"ד, ד"ה ויגד משה, עמ' עב; שנת תרע"ה, ד"ה ענין, עמ' עז; שנת תרע"ז, ד"ה בש"ס שבת פז, עמ' צח; שנת תרע"ח, ד"ה בש"ס שבת פז, עמ' קא; שנת תרפ"א, ד"ה בש"ס שבת פז, עמ' קכו; שנת תרפ"ג, ד"ה בש"ס שבת פז, עמ' קלא.

לזה רמזו חז"ל באומרם שראיה גדולה ועדיפה על פני השמיעה: "לא תהא שמיעה גדולה מראיה" (ר"ה כה, ע"ב), "לא דומה שומע לרואה" (מכילתא יתרו, יט).

ולפי זה הוא מסביר, שבתחילה ביקש העם לשמוע את קול ה', אבל פחדו לראותו, "על כן לא הוצרכו לזה פרישה, שהרי אף לנביאי אומות העולם ואפי' לבלעם המטונף היה יכול לבוא הדיבור... ובאמת זה נרמז גם בלשון הכתוב 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך'... הרי פירש"י שנאמרה לו אז להדיא מצוות הגבלה.²⁷ אבל כשירד משה ואמר לישראל וקבלו עליהם, ואז הוסיפו לומר 'רצוננו לראות את מלכנו' כמו שפירש"י²⁸... ואולי נצמח להם הרצון לזה מן הגבלה שהבינו שהם אינם יכולין להתקרב בעצמם, אלא שמצווים ועומדים לעמוד מרחוק, שאלו שעכ"פ בעמדם שם תהיה להם נמי בחינת ראייה, שעכ"פ באמצעות ראות עיניהם יהי' דיבוק בצד מה, וע"ז השיבו הקדוש ברוך הוא מצוות פרישה..." (שם משמואל, יתרו, תרע"ב, עמ' רמז-רמח).

את דברי השם משמואל לגבי הראיה והשמיעה ניתן ליישם גם בפירוש לפסוק "וכל העם רואים את הקולות". ידועה שאלת התוספות על דברי הגמרא "מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית" (שבת פח, ע"א): "ואע"פ שכבר הקדימו נעשה לנשמע [ולשם מה היה צריך לכפות עליהם?], ויש לומר, שמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה" (שם, ד"ה כפה). מהר"ל תירץ אחרת, ולפי דבריו באמת מובן שבני ישראל רצו את התורה בבחירה חופשית, אבל יחד עם זה מציין מהר"ל את חשיבות הכפיה: "שלא יאמרו ישראל, אנחנו קבלנו התורה מעצמנו. ואם לא היינו רוצים, לא היינו מקבלים התורה. ודבר זה לא היה מעלת התורה. כי התורה כל העולם תלוי בה. ואם לא היתה התורה, היה העולם חוזר לתהו ובהו (שבת פח א). ולפיכך אין ראוי שתהיה קבלת התורה בבחירת ישראל" (תפארת ישראל, לב).

הרעיון הזה של כפילות בחירה חופשית רצונית "מלמטה", וגזירת כפיה של גורל עליון, חוזר במישורים שונים. אדם בוחר את אשתו לרצונו, אבל בה בעת "ארבעים יום קודם יצירת הוולד, בת קול יוצאת ואומרת 'בת פלוני לפלוני'" (סוטה ב, ע"א). אנחנו בעלי בחירה חופשית לקיים מצוות, ועושים אותן בשמחה ומתוך

²⁷ מצוות הגבלה שהיא פחות מפרישה מספיקה בשביל לשמוע את ה', אבל אינה מספיקה בשביל לראות, לזה צריך גם פרישה.

²⁸ "ויגד משה את דברי העם אל ה'" (שמות יט, כ): "שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך. אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך. רצוננו לראות את מלכנו" (רש"י שם, המקור: מכילתא יתרו, ב).

הבנת הטעם של המצוות, ויחד עם זה - "זאת חוקת התורה - גזירה היא מלפני, אין לך רשות להרהר אחריה" (רש"י, במדבר יט, ב). אברהם עולה לארץ מרצונו, ואחר כך בצו כפיה של ה'.²⁹ שבת היא קביעה וקיימא ונתקדשה ע"י ה', ובכל זאת אנחנו מקדשים אותה בדברים ועל היין. וגם בבריאה הקב"ה ברא יצירות מופלאות, בחינת מתנה מלמעלה, וגנז אותם כדי שאנחנו נשיג אותם בעבודה בחירית שלנו מלמטה.³⁰

לכאורה לפי השם משמואל, ניתן לומר שפשוו של הפסוק "וכל העם רואים את הקולות" הוא כעין הצורך ב"כפה עליהם הר כגיגית" למרות שהקדימו נעשה לנשמע. שומעים קולות התקרבות של הנותן למקבל, רואים התקרבות של המקבל לנותן; שילוב של אתערותא דלתתא עם אתערותא דלעילא. במתן תורה "ראו קולות", כי בחינת השמיעה והראיה היו לאחד בהתאחד הנותן, הקב"ה, עם המקבל, עם ישראל - "וכל העם רואים את הקולות".

²⁹ עיין עיוני פרשה בראשית, עמ' 56 ואילך.

³⁰ עיין עיוני פרשה בראשית, עמ' 23 לגבי יצירה במידת דין ורחמים, אור הגנוז, אדם וחיה שנבראו בגוף אחד הופרדו על מנת להתאחד בבחירה.